

CHRISTIAN PFEIFFER, MICHAEL WINDZIO, MATTHIAS KLEIMANN

**MEDIA, ZŁO I SPOŁECZEŃSTWO.
WYKORZYSTANIE MEDIÓW I ICH WPLYW
NA POSTRZEGANIE PRZESTĘPCZOŚCI
I DOSTAWY WOBEC POLITYKI KARNEJ**

1. TENDENCJE W PRZESTĘPCZOŚCI I POLITYCE KARNEJ

W społeczeństwach demokratycznych polityka karna i sposób kierowania nią przez parlamenty i ministrów w dużej mierze zależą od tendencji związanych z przestępczością. Jeżeli przez dłuższy czas media donoszą o gwałtownym wzroście liczby popełnianych przestępstw i jeżeli debata publiczna w obrębie tej tematyki koncentruje się na spektakularnych poważnych zbrodniach, decydenci zostają poddani dużej presji na zaostrzenie przewidzianych w prawie kar i zasad postępowania karnego¹. Z kolei sądy czują się zobligowane do orzekania surowszych kar² - są one orzekane w imieniu społeczeństwa, mają więc odzwierciedlać zdanie opinii publicznej³. Powstaje zatem pytanie, czy długie okresy spadku lub stabilnego poziomu liczby przestępstw umożliwiają decydom łagodzenie kar za określone przestępstwa i wysunięcie na główny plan kwestii zadośćuczynienia ofierze przez sprawcę i resocjalizacji przestępców.

Uzasadnione jest wobec powyższego zwiększanie świadomości dotyczącej relacji pomiędzy mediami a postrzeganiem przestępczości. Niemieckie policyjne statystyki przestępstw z ostatnich 10 lat ukazują silny trend spadkowy liczby przestępstw po-

¹ Bieżącym przykładem w Niemczech jest debata na temat rosnącej przestępczości wśród nieletnich oraz propozycji przyjętych większością głosów przez Bundesrat (wyższą izbę parlamentu) mających na celu zaostrzenie reakcji prawa karnego na przestępstwa popełniane przez sprawców w wieku 14-21 lat; zob. *Bundesrats-Drucksache* 15/1472 (projekt ustawy Bundesratu na podstawie wniosku nr 2138/04 przedłożonego przez kraje związkowe Saksonii, Bawarii, Hesji, Dolnej Saksonii i Turyngii).

² Na podstawie niedawnego przykładu opublikowanego w *Hannoversche Allgemeine Zeitung* z 26 maja 2004 r., s. 4.

³ Zob. wywiad, którego na ten temat udzielił profesor Winfried Hassemer, wiceprezes niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego, *Zeitschrift für Rechtspolitik* (2004, s. 93-94). Podkreśla on, że jednym z celów wyroku jest „uwzględnienie zapotrzebowania społecznego związanego z wyrokami”, a ponadto że „państwo robi dobrze, iż zwraca uwagę” na takie zapotrzebowanie. Jednak w dalszej części uściśla ten radykalny pogląd: „Sędziowie oczywiście nie powinni odzwierciedlać opinii publicznej, ale muszą mieć ją na względzie”. Dreher (1967, s. 42 i n.) uzasadnia takie stanowisko następująco: „Sędziowie, związani duchem czasów, mają zapobiegać stosowaniu prawa gawiedzi i sprawiedliwości opartej na samosądzie poprzez kanalizowanie i poskramianie wymagań społeczeństwa związanych z orzekaniem kar”; zob. także Streng 2002, s. 14.

strzeganych przez społeczeństwo jako bardzo zagrażające lub ogólnie budzące obawy. Odnotowano 45-procentowy spadek zarówno włamań do prywatnych mieszkań, jak i napadów na banki. W ostatnim dziesięcioleciu liczba zabójstw zmniejszyła się o około 41%. Liczba kradzieży samochodów spadła o 70%. Mimo że zanotowano wzrost liczby przestępstw innego rodzaju, takich jak oszustwa, ogólnie liczba przestępstw notowanych od 1993 r. nieco spadła⁴. Patrząc na nasze starzejące się społeczeństwo, dane te nie są dużym zaskoczeniem. W ostatniej dekadzie liczebność grupy wiekowej 18-30 lat - tej, z której na przykład w 1993 r. pochodziła prawie połowa podejrzanych o popełnienie przestępstwa - zmniejszyła się z 9,4% do 7% społeczeństwa. Z kolei bardzo wzrosła (z 20,4% do 24,4%) liczba osób w wieku 60 lat i starszych, czyli grupa, z której wywodzi się niecałe 3% wszystkich podejrzanych o popełnienie przestępstw z użyciem przemocy. Starzenie się społeczeństwa Niemiec jest więc najwyraźniej dobre dla bezpieczeństwa wewnętrznego.

Kolejnym istotnym czynnikiem zapobiegawczym jest ustabilizowanie się poziomu imigracji po 1993 r. Wynika ono w znacznym stopniu z kompromisu azylowego osiągniętego w 1992 r., zakończenia wojny domowej w byłej Jugosławii i stopniowego ograniczania repatriacji osób pochodzenia niemieckiego z byłego Związku Radzieckiego⁵. Również liczba obcokrajowców biorących udział w przestępstwach badanych przez policję w latach 1993-2003 spadła z 26,7% do 19,0%⁶. Innym aspektem, który należy wziąć pod uwagę, jest znaczący wzrost wykrywalności przestępstw. Wskaźnik sukcesów policji w rozwiązywaniu spraw związanych z większością rodzajów przestępstw istotnie wzrósł w ostatnim dziesięcioleciu - ogółem z 43,8% do 53,1%. Również i ten element można uznać za czynnik wpływający na spadek przestępczości⁷.

Pozytywne tendencje tego rodzaju występujące w ostatnich 10 latach mogą oczywiście wpływać na politykę kamą jedynie wtedy, gdy kształtują debatę publiczną na temat przestępczości i są znane większości społeczeństwa. Tak jednak nie zawsze się dzieje. Na ogół większość ludzi nie jest świadoma wzrostu lub spadku przestępczości. W przeciwieństwie do wzrostu i spadku cen paliw, które możemy wszyscy obserwować na pobliskich stacjach paliw, przestępstwo jest zjawiskiem społecznym, które często zachodzi poza wiedzą opinii publicznej. Nawet jeżeli przestępstwa popełniane są publicznie, na przykład na ścianach budynków pojawia się graffiti, narkotyki są sprzedawane w miejscach ogólnie dostępnych, a wśród pijanych kibiców szerzy się masowe chuligaństwo, ci, którzy regularnie obserwują takie zdarzenia, mogą co najwyżej oceniać ich częstość na podstawie widzianego przez siebie świata. Ograniczony zasięg geograficzny ich osobistych doświadczeń nie pozwala im na

⁴ Zob. Niemieckie Federalne Biuro Policji Kryminalnej (*Bundeskriminalamt*), *Policyjne statystyki przestępczości 2004*.

⁵ Zob. Pfeiffer, Kleimann, Petersen, Schott 2004, s. 24 i nast.

⁶ Przestępstwa na mocy art. 92 Ustawy o cudzoziemcach (*AuslG*) lub na mocy Ustawy o postępowaniu azylowym (*AsylVfG*) nie zostały uwzględnione w tych danych, ponieważ prawie wszystkie są popełniane przez obcokrajowców.

⁷ Biorąc pod uwagę intensywny rozgłos medialny na ten temat inicjowany przez niemieckie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, można bezpiecznie założyć, że wielu potencjalnych sprawców ma świadomość wzrostu wskaźnika wykrywalności. Dlatego wskaźnik ów staje się poważnym środkiem zniechęcającym; zob. Pfeiffer 1990, s. 88 i nast. - omówienie z wieloma odniesieniami do badań empirycznych na ten temat przeprowadzonych w USA i krajach europejskich.

dokonanie wiarygodnej oceny tendencji związanych z występowaniem i wagą takich przestępstw, zwłaszcza tych poważnych, popełnianych rzadziej. Oceniając sytuację, jednostki w społeczeństwie muszą w pełni polegać na doniesieniach mass mediów. Pojawia się więc pytanie, jak ludzie postrzegają bieżące tendencje w przestępczości i jaką rolę odgrywają media w ich ocenach.

2. POSTRZEGANIE TENDENCJI W PRZESTĘPCZOŚCI PRZEZ OPINIĘ PUBLICZNĄ

Na początku stycznia 2004 r. Instytut Badań Kryminologicznych Dolnej Saksonii (KNF) zlecił specjalistom z dziedziny nauk społecznych z TSN Infratest przeprowadzenie reprezentatywnego badania ankietowego wśród 2 tys. osób w Niemczech na temat postrzegania tendencji w przestępczości. Respondentom najpierw pokazano policyjne statystyki przestępczości z 1993 r. Następnie zapytano ich, ile przestępstw - ich zdaniem - zostało popełnionych w 2003 r. ogółem, i poproszono o wyrażenie ogólnej opinii na temat tendencji związanych z poszczególnymi rodzajami przestępstw. Ponadto ankietowanych zapytano, czy czują się osobiście zagrożeni przestępczością i jakie podjęli kroki, by zapewnić sobie ochronę. W ankiecie zebrano także dane o tym, skąd respondenci uzyskiwali informacje o przestępczości i jak, ich zdaniem, należałoby karać sprawców.

Lewa część tabeli 1 ukazuje tendencje dotyczące wybranych rodzajów i grup przestępstw określonych przez porównanie policyjnych statystyk przestępczości za lata 1993 i 2003. Prawa strona tabeli ukazuje liczby szacunkowe podane przez respondentów ankiety. Pominęliśmy górny i dolny 1% rozkładu statystycznego odpowiedzi, aby wyeliminować zniekształcenia wynikające z niewielkiej liczby skrajnych wyników⁸. Druga kolumna od prawej zawiera szacunkowe dane wskazane przez respondentów jako procentowy wzrost liczby każdego rodzaju przestępstw. Kolumna dalej na prawo wskazuje, o ile procent owe dane szacunkowe przekraczają rzeczywiste dane statystyczne dotyczące przestępczości lub ich niedoszacowują.

Na podstawie tabeli widać, że zdaniem respondentów gwałtownie wzrosła liczba wszystkich przestępstw. Jedynie w przypadku oszustw i uszkodzeń ciała podawane przez nich szacunki były choćby nieco zbliżone do statystyk policyjnych, a nawet nieco niższe niż faktyczny wzrost. Jeśli zaś chodzi o wszystkie pozostałe rodzaje przestępstw, tabela uwidacznia, że szacunki respondentów odbiegają, a w niektórych przypadkach są dalekie od wartości rzeczywistych. Respondenci wskazali na przykład dwuipółkrotnie wyższą liczbę włamań do mieszkań i domów niż faktycznie zanotowana w 2003 r. Oszacowali również, że dokonano dwa razy więcej zabójstw, pięć razy więcej kradzieży pojazdów mechanicznych i aż sześć razy więcej zabójstw na tle seksualnym, niż zanotowano w rzeczywistości⁹. Z kolei w porównaniu do tych danych przeszacowanie ogólnej liczby wszystkich przestępstw, wynoszące 21%, było względnie umiarkowane. Wynikało to jednak częściowo z błędu maszynowego, na

⁸ W przypadku wcześniejszego artykułu Pfeiffera, „Dämonisierung des Bösen” („Demonizacja zła”) opublikowanego we *Frankfurter Allgemeine Zeitung* z 5 marca 2004 r. zastosowaliśmy ogólne wartości średnie; dopiero później po sprawdzeniu skrajnych wyników zauważyliśmy, że skutkiem tego były przeszacowane wartości średnich.

⁹ Zob. Reuband 1998, s. 144.

skutek którego respondentom powiedziano, że w 1993 r. liczba przestępstw wyniosła 5,8 mln zamiast 6,8 mln. Na podstawie faktycznie pokazanej im liczby respondenci oszacowali dziesięcioletni wzrost wszystkich zarejestrowanych przestępstw na poziomie 37%, a nie 17%, jak wykazano w tabeli 1.

Tabela 1. Tendencje dotyczące przestępczości w latach 1993-2003 (wybrane rodzaje przestępstw) według niemieckich policyjnych statystyk przestępczości (PSP) i dane szacunkowe podane przez respondentów

Rodzaj przestępstwa	PSP 1993	PSP 2003	Δ%	2003 (średnie dane szacunkowe)	Δ% (średnie dane szacunkowe)	Przeszacowanie/niedoszacowanie w procentach
Wszystkie przestępstwa ogółem ^a	6 750 613	6 572 135	-2,6%	7 962 506	+17%	+21%
Oszustwa ^b	419 834	700 013	+66,7%	622 026	+48%	-11%
Uszkodzenia ciała	295 005	467 944	+58,6%	451 660	+51%	-3,5%
Włamania do mieszkań i domów	227 090	123 280	-45,7%	316 049	+39%	156%
Kradzieże pojazdów silnikowych	214 836	63 240	-70,5%	316 070	+47%	400%
Kradzieże torebek	7 916	5 986	-24,3%	9 495	+20%	59%
Zabójstwa	666	394	-40,8%	842	+27%	114%
Zabójstwa na tle seksualnym	32	20	-37,5%	115	+260%	475%

^a Wyluczając przestępstwa i wykroczenia w ruchu drogowym.

^b Wyluczając uchylanie się od opłat za przejazdy.

Mając na uwadze fakt, że wielu ludziom trudno jest podać szacunkową liczbę, dodatkowo pozwoliliśmy respondentom umieścić słownie swoją ocenę trendów w zakresie przestępczości na przygotowanej wcześniej skali porządkowej. Do kwestionariusza dodaliśmy także cztery rodzaje i jedną grupę przestępstw: napady na bank, handel narkotykami, zabójstwa na tle rabunkowym, wykorzystywanie seksualne dzieci oraz ogółem liczbę wszystkich przestępstw związanych z kradzieżami.

Część prawa tabeli 2 pokazuje procentowy rozkład przyjętych zmian częstości przestępstw na siedmiopunktowej skali porządkowej. Rozkład jest znacznie przekrzywiony w prawo, co znaczy, że znakomita większość respondentów założyła, iż nastąpił duży lub bardzo duży wzrost wskaźników przestępczości. Spośród dodanych przestępstw najbliższe rzeczywistości były odpowiedzi dotyczące handlu narkotykami. Jedynie 2% populacji prawidłowo odpowiedziało, że w ostatnim dziesięcioleciu nastąpił wyraźny spadek liczby napadów na banki, a zaledwie 1% odgadł spadkową tendencję w liczbie kradzieży widoczną w statystykach policyjnych. Ogółem niecałe 10% badanych poprawnie wskazało na spadające wskaźniki przestępczości w siedmiu wybranych przykładach.

Na podstawie innego reprezentatywnego badania ankietowego przeprowadzonego na 1,5 tys. respondentów przez KFN z pomocą TNS Infratest na początku 2004 r. wy-

Tabela 2. Ocena respondentów dotycząca tendencji związanych z wybranymi przestępstwami w latach 1993-2003 w procentach od ogółu respondentów

Rodzaj przestępstwa	Zarejestrowana tendencja			Odpowiedzi respondentów							
	PSP 1993	PSP 2003	Δ%	bardzo duży wzrost	duży wzrost	niewielki wzrost	brak zmian	niewielki spadek	duży spadek	bardzo duży spadek	N
Liczba przestępstw ogółem	6 750 613	6 572 135	-2,6%	27%	39%	25%	7%	2%	0%	0%	1977
Oszustwa	419 834	700 013	+66,7%	30%	38%	21%	10%	1%	0%	0%	1980
Uszkodzenia ciała	295 005	467 944	+58,6%	26%	36%	25%	11%	2%	0%	0%	1988
Włamania do mieszkań i domów	227 090	123 280	-45,7%	18%	35%	27%	16%	4%	0%	0%	1989
Kradzieże pojazdów silnikowych	214 836	63 240	-70,5%	25%	34%	21%	11%	7%	2%	0%	1982
Kradzieże torebek	7 916	5 986	-24,3%	22%	30%	24%	21%	3%	0%	0%	1985
Zabójstwa	666	394	-40,8%	16%	24%	27%	28%	5%	1%	0%	1874
Zabójstwa na tle seksualnym	32	20	-37,5%	19%	26%	28%	23%	4%	1%	0%	1988
Kradzieże ogółem	4 151 087	3 029 390	-27,0%	29%	37%	22%	8%	1%	0%	0%	1980
Napady na bank	1 624	903	-44,4%	13%	22%	25%	29%	10%	2%	0%	1983
Handel narkotykami	37 212	68 701	+84,6%	37%	31%	18%	11%	3%	0%	0%	1977
Zabójstwa na tle rabunkowym	140	74	-47,1%	12%	25%	27%	29%	7%	1%	0%	1977
Wykorzystywanie seksualne dzieci	15 430	15 430	0%	40%	31%	18%	10%	1%	0%	0%	1844

rażnie widać, że lwia część winy za wyimaginowany wzrost przestępczości przypisuje się cudzoziemcom. Ludzie średnio szacowali, że odsetek obcokrajowców wśród zarejestrowanych przez policję podejrzanych wzrósł w ostatnich 10 latach z 26,7% do 36,5%¹⁰. W rzeczywistości, jak wspomniano powyżej, odsetek ten spadł do 19,0%.

W tabeli 3 powracamy do liczb szacunkowych przedstawionych w tabeli 1, tym razem w podziale na wybrane grupy.

Tabela 3. Średnie dane szacunkowe o procentowych zmianach częstotliwości wybranych przestępstw w latach 1993-2003

	Płeć		Region		Wykształcenie ^a		Liczba godzin przed telewizorem tygodniowo (średnia: 22 godz.)		Wiek	
	kobiety	mężczyźni	wschód	zachód	wysokie	niskie	niska	wysoka	≤ 45	> 45
Wszystkie przestępstwa	39,9	34,2	45,7	35,0	32,5	39,5	31,1	43,9	38,0	36,5
Uszkodzenia ciała	55,3	45,0	52,0	50,1	38,2	56,3	46,9	54,7	57,4	43,5
Zabójstwa na tle seksualnym	317,4	195,9	249,9	263,1	179,1	299,0	205,0	316,1	278,5	242,2
Włamania do mieszkań i domów	44,1	33,7	30,4	41,6	31,0	43,2	38,6	40,1	35,3	43,1

^a Wysokie: *Abitur* (kwalifikacje po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej) i wyższe, ukończona szkoła ponadgimnazjalna i powyżej.

Pierwsze, co zauważamy, to fakt, że kobiety szacują większy wzrost przestępczości, szczególnie w odniesieniu do zabójstw na tle seksualnym. Ten wniosek pasuje do empirycznie udowodnionego związku pomiędzy bezbronnością a lękiem przed przestępczością (Reuband 1992, s. 349). Podobnie można zinterpretować fakt, że młodsi respondenci uważają, iż przestępczość wzrosła bardziej, niż sądzą starsi badani. Młodszy ludźle rzeczywiście znacznie częściej są dotknięci takimi przestępstwami¹¹. Dane nie wykazują żadnych innych jednolitych tendencji w podziale na kategorie wiekowe lub regionalne (wschód-zachód). Ciekawe jest, że respondenci przypisani do kategorii o niższym wykształceniu i dłuższym czasie spędzonym przed telewizorem uważają, iż ogółem we wszystkich rodzajach przestępstw nastąpił większy wzrost.

Różnica pomiędzy wyobrażonymi tendencjami w przestępczości a danymi policyjnymi rodzi dwa pytania. Dlaczego znakomita większość osób tak bardzo mija się z rzeczywistością? I w jaki sposób wpływa to na postawy wobec wyroków, politykę karną oraz system ścigania i prowadzenia dochodzeń?

¹⁰ Zob. Pfeiffer, Kleimann, Petersen, Schott 2004, s. 6 i nast.

¹¹ Zob. *Erster Periodischer Sicherheitsbericht der Bundesregierung* (2001, s. 53).

2. PRZESTĘPCZOŚĆ WEDŁUG MEDIÓW

Badania przeprowadzone w USA i Kanadzie, w których punktem wyjścia była obserwacja, że ludzie uważają, iż przestępczość wzrosła mimo faktycznie spadających jej wskaźników (Roberts 1992, s. 116-117; Roberts, Stalans 1998), skłaniają się łączyć to błędne przekonanie ze sposobem przedstawiania przestępstw w mediach. Morris (1997, s. 108 i nast.) dowodzi podobnie, odnosząc się do badań mediów. W latach 1991-1995 w USA zanotowano niewielki spadek liczby poważnych przestępstw. Analiza wiadomości wieczornych nadawanych przez wszystkie większe stacje telewizyjne wykazała jednak, że liczba emitowanych doniesień o spektakularnych, okrutnych zbrodniach wzrosła wtedy czterokrotnie.

Jak uczą nas badania mediów, dobór, sposób prezentacji, a nawet konstrukcja tego, co warte jest opublikowania w mediach, podlegają pewnym zasadom. Wiadomości i inne informacje o społeczeństwie są wprowadzane na rynek według ich „wartości medialnej” (Reuband 2000, s. 51). „Przestępczość nie jest jedynie stałym elementem doniesień medialnych, ale (...) także świadomym wyborem tematu w celu konkurencji z innymi mediami” (ibidem, s. 43). Wiadomości mają nie tylko przekazywać odbiorcy informacje, lecz także zapewniać ekscytację i rozrywkę (Schulze 1992). Jednym z czynników w Niemczech może być także ogólnokrajowe rozpowszechnienie w drugiej połowie lat 80. XX w. telewizji prywatnych finansowanych w całości z reklam. Są one bardziej zależne niż telewizja publiczna od takich rodzajów wiadomości, w tym dotyczących przestępstw, które mogą zwiększyć oglądalność.

Aby rzucić światło na tę kwestię, przeprowadziliśmy analizę - we współpracy z Wydziałem Dziennikarstwa i Badań Komunikacji hanowerskiego Uniwersytetu Muzyki i Sztuk Dramatycznych - programów telewizyjnych publikowanych w niemieckim tabloidzie *Bild*. Analizą objęto drugi tydzień października 1985, 1995 i 2004 r. W tabeli 4 pokazano, jak zmieniały się w analizowanych okresach względne udziały programów fabularnych i niefabularnych związanych z przestępczością, śledztwami i dochodzeniami prokuratorskimi.

Tabela 4. Programy dotyczące przestępstw jako odsetek wszystkich programów w wybranych stacjach telewizyjnych^a i jako odsetek wszystkich programów ogółem

Stacja Rok	ARD (n = 31 audycji) Udział (w %)	ZDF (n = 37 audycji) Udział (w %)	RTL (n = 44 audycji) Udział (w %)	SAT. 1 (n = 50 audycji) Udział (w %)	PRO7 (n = 31 audycji) Udział (w %)	Wszystkie programy (n = 309 audycji) Udział (w %)
1985	4,7	8,5	3,6	-	-	3,5
1995	11,3	8,5	13,1	11,4	32,9	15,4
2004	5,8	7,1	18,1	21,2	6,7	11,6

^a Oprócz stacji wymienionych w tabeli następujące niemieckie stacje telewizyjne zostały zakodowane i uwzględnione w danych dotyczących „wszystkich programów”: NDR, MDR, arte, 3Sat, RTL2, SuperRTL, KabelM, VOX, 9Live.

W latach 1985-1995 udział audycji o przestępstwach znacząco wzrósł we wszystkich programach. Wzrost z 3,5% do 15,4% wynika głównie z faktu, że od momentu powstania telewizji prywatnej w połowie lat 80. stacje prywatne początkowo koncentrowały się na nadawaniu amerykańskich programów fabularnych (filmów i seriali).

W latach 1995-2004 nastąpił niewielki spadek liczby programów na temat przestępczości. Fakt ten w żadnym wypadku nie odzwierciedla jednak jednolitego trendu. Dwie prywatne stacje telewizyjne o największej oglądalności, RTL i Sat.1, zwiększyły udział takich programów w latach 1995-2004. Ponieważ jedna duża stacja publiczna, ZDF, ograniczyła udział programów o tej tematyce zaledwie z 8,5% do 7,1%, ogólny spadek ich odsetka we wszystkich programach wynika głównie ze spadku liczby takich audycji w mniejszych (pod względem udziału w rynku) publicznych i prywatnych stacjach telewizyjnych. Inną tendencją wyłaniającą się z analizy jest zmiana sposobu przedstawiania przestępstw z ujęcia fabularnego (seriale kryminalne i filmy fabularne) na gatunki niefabularne (relacje z rozpraw sądowych i dokumenty „fabularyzowane” ukazujące policjantów przy pracy)¹². Gatunki te wywołują u widza wrażenie, że przedstawiają autentyczny obraz przestępczości, śledztw kryminalnych i postępowań prokuratorskich.

Analiza o innym zakresie i metodologii prowadzona dla stacji ARD i ZDF od 1985 r.¹³ ukazuje odsetek wszystkich programów dotyczących przestępczości w pięciu największych niemieckich stacjach telewizyjnych - ARD, ZDF, RTL, Sat.1 i Pro7 - po 1997 r. Z ostatnich kilku lat wyłaniają się trzy trendy. Po pierwsze, występuje stała tendencja do częstszego pojawiania się tematyki przestępczości w telewizji prywatnej niż publicznej (Krüger 2000, s. 278-296; Krüger 1999, s. 322-339). Po drugie, w tym samym okresie wyraźnie wydzieliła się telewizja tabloidalna (Krüger 1996, s. 362-374; Krüger 2000, s. 278-296; Krüger, Zapf-Schramm 2001, s. 326-344). Prywatne stacje telewizyjne zaczęły włączać elementy bulwarowe do stylu i treści reporterskich (treść: tematyka związana bardziej z zainteresowaniem ludźmi, dodatkowo reportaże o spektakularnych przestępstwach; styl: wiedziony emocjami, dziennikarstwo udratyzowane i spersonalizowane). Krótko mówiąc, przestępczość zaczęła być dramatycznie przedstawiana jako siła zła.

Wnioski te są zgodne z ustaleniami MedienTenor, ośrodka badania mediów z Bonn, który od wielu lat prowadzi dokładne analizy zmian treści wiadomości telewizyjnych. Badania MedienTenor pokazują z jednej strony, że prywatne stacje telewizyjne zazwyczaj przedstawiają przestępstwa w udratyzowanej otoczkę, a poza tym realizują nie mniej niż 70% reportaży na temat przestępstw w kontekście audycji informacyjnych (MedienTenor 11/2004, s. 33). Trzecim trendem opisanym przez autorów analizy ARD-ZDF jest rosnąca, z drugiej strony, tendencja stacji publicznych do dopasowywania stylu doniesień do stosowanego przez stacje prywatne (Krüger, Zapf-Schramm 2003, s. 534-548).

Jak wyraźnie wynika z powyższych ustaleń, na coraz bardziej konkurencyjnym rynku telewizyjnym od połowy lat 80. coraz więcej czasu poświęca się przestępczości w audycjach informacyjnych i gatunkach rozrywkowych. Podobną tendencję można by zaobserwować w prasie, jednak jak dotąd nie przeprowadzono długofalowych badań w tym sektorze¹⁴. Opisany trend jest zgodny z wnioskami z badań nad wartością

¹² Czas nadawania (w godzinach tygodniowo) programów fabularnych dotyczących przestępstw zmienił się następująco: 1985 r. - 11,8 h, 1995 r. - 149,2 h, 2004 r. - 81,8 h; w przypadku programów dokumentalnych: 1985 r. - 3,6 h, 1995 r. - 8,5 h, 2004 r. - 74,3 h.

¹³ Przegląd, zob. Gerhard 1999, s. 340-344 oraz Krüger, Zapf-Schramm 2003.

¹⁴ Dwa badania obejmujące lata 1988 (Derwein 1995) i 1996 (Scharf, Mühlendorf, Stockmann 1999, s. 445-462) wykazały jednak, że agresywne przestępstwa były znacznie nadreprezentowane w doniesieniach medialnych w badanych latach.

wiadomości i ich doborem, według których negatywne informacje w danym materiale są kluczowym czynnikiem decydującym o preferowaniu takiego materiału nad innymi (Galtung, Ruge 1965). Należy także zwrócić uwagę na rosnącą ilość czasu antenowego poświęcanego gatunkom rozrywkowym, łączącym w sobie pozorny realizm z dużą dozą suspensu (np. programy z rozpraw sądowych), w których przestępstwo stanowi tło dla rozgrywania konfliktów międzyludzkich. Programy takie dodatkowo wzmocniły w mediach obecność tematyki związanej z przestępstwami. Pojawia się pytanie, czy ta zmiana akcentu w mediach jest przyczyną błędnych przekonań co do wskaźników przestępczości albo choćby czynnikiem odgrywającym z nich rolę. Aby otrzymać niektóre wstępne odpowiedzi, posłużymy się modelem regresji wielokrotnej¹⁵.

3. WYKORZYSTANIE PRZESTĘPCZOŚCI W MEDIACH I JEGO KONSEKWENCJE

W poświęconej mediom części badania KFN 2000 respondentom pokazano zestaw bodźców złożonych z kilku programów różnych nadawców należących do kategorii „programy rozrywkowe”, „seriale”, „filmy fabularne i wiadomości”, uprzedzając ich wcześniej o tym, że audycje te dotyczą przestępczości. Badanych poproszono, aby na sześciopunktowej skali subiektywnie ocenili, jak często oglądali wymienione programy¹⁶. Analiza rozmiarów wykorzystania mediów została ograniczona do programów ukazujących sprawy autentyczne lub zbliżone do rzeczywistości. Gatunki całkowicie fikcyjne, takie jak kryminały, horrory i filmy akcji, wykluczono z badań, podobnie jak media drukowane.

Jak wynika z tabeli 5, możliwe jest wyprowadzenie z 10 badanych pozycji trzech wymiarów lub trzech skal wykorzystania mediów, które można łatwo zinterpretować¹⁷. Czynniki 1 mierzy konsumpcję prywatnych audycji informacyjnych wraz z ma-

¹⁵ W celu zbadania wpływu wzorców wykorzystania mediów na postrzeganie przestępczości (krok 1) i przekonań o tendencjach w przestępczości na postawy wobec orzekanych kar (krok 2) w części empirycznej badania oszacowano porządkowe regresje logistyczne. W tych modelach regresji prawdopodobieństwo, że zmiana zależna y zostanie przypisana do kategorii m skali porządkowej jest obliczane przez odjęcie prawdopodobieństwa przekroczenia empirycznie oszacowanego progu τ_m od prawdopodobieństwa osiągnięcia kolejnego niższego progu τ_{m-1} , przy czym odległość pomiędzy progami może być zmienna. Formalnie model ma następującą formę:

$$Pr(y_i = m | x_i) = \frac{\Lambda(\tau_m - x_i\beta) - \Lambda(\tau_{m-1} - x_i\beta)}{1 + \exp(\epsilon)}$$

jest logistycznym rozkładem błędów (Long 1997, s. 121), x jest wektorem zmiennych wyjaśniających, a β - wektorem współrzędnych regresji. Jednak w przeciwieństwie do wielomianowej regresji logistycznej modele porządkowe oparte są na założeniu proporcjonalnego prawdopodobieństwa, co oznacza, że wyniki zmiennych wyjaśniających dla progu τ_m muszą być jak najbardziej podobne do wyników dla progu τ_{m-1} . DO potwierdzenia, że założenie to jest spełnione, wykorzystano odpowiedni test (ibidem, s. 143).

¹⁶ Możliwymi odpowiedziami były: „(prawie) codziennie”, „kilka razy w tygodniu”, „raz w tygodniu”, „kilka razy w miesiącu”, „raz w miesiącu lub rzadziej” oraz „nigdy”.

¹⁷ Uwzględnienie wykorzystania mediów drukowanych w analizie jest ogólnie gorszym rozwiązaniem pod względem czynników. Jedynie czytanie gazet lokalnych stanowiłoby ten sam czynnik wraz z programami informacyjnymi telewizji publicznej ARD i ZDF, natomiast czytanie dziennika *Bild* i innych czasopism bulwarowych nie wykazuje wystarczającej wagi dla żadnego czynnika. Ponieważ ponowne kodowanie, które byłoby konieczne przy uwzględnieniu mediów drukowanych, oznaczałoby jednocześnie utratę informacji, do analizy włączono jedynie programy telewizyjne.

gazynami brukowymi i programami z postępowań sądowych, które również są domeną telewizji prywatnych. Wymiar ten określono mianem telewizji prywatnej. Drugi czynnik nazwano reportażem, a trzeci służbą publiczną.

Tabela 5. Analiza czynników wykorzystania mediów i wagi czynników

Czynnik 1	Waga	Czynnik 2	Waga	Czynnik 3	Waga
Wiadomości Sat. 1 o 18.30	0,86	Magazyny	0,81	Programy informacyjne ZDF	0,91
Wiadomości RTLAktuell	0,80	Reportaż wieczorny	0,79	Programy informacyjne ARD	0,89
Wiadomości Pro 7	0,77	Śledztwo w sprawie przestępstwa	0,58		
Magazyny brukowe	0,59				
Programy z postępowań sądowych	0,58				

Źródło: Badanie przestępczości i sposobu wydawania orzeczeń przeprowadzone przez KFN w 2003 r.; obliczenia własne, N = 1903.

Początkowo opracowana jako siedmiopunktowa skala postrzegania przestępczości (zob. tabela 2) musiała zostać ograniczona do pięciu stopni przez połączenie rzadko używanych kategorii „niewielki spadek”, „duży spadek” i „bardzo duży spadek”.

Jak pokazuje tabela 6, model porządkowej regresji logistycznej dla wielokategorialnych zmiennych zależnych potwierdza wnioski opisowe przedstawione w rozdziale 2. Prawdopodobieństwo, że respondent założy, iż wskaźniki przestępczości wzrosły, spada wraz ze wzrostem wykształcenia. Poza tym przynajmniej pod względem zabójstwa na tle rabunkowym i uszkodzenia ciała prawdopodobieństwo to jest wyższe u kobiet niż u mężczyzn. Jeśli chodzi o wiek i różnice pomiędzy wschodnią a zachodnią częścią kraju, trend nie jest jednolity z tym wskazanym na podstawie analiz opisowych podanych w tabeli 3. Prawdopodobieństwo, że respondent uzna, iż nastąpił wzrost we wszystkich rodzajach przestępstw, rośnie także wraz z lękiem przed przestępczością.

Z tabeli 6 można ponadto wywnioskować, że wpływ na wyniki ma dobór programów. Każdy z trzech wzorców wykorzystania mediów wykazuje istotną pozytywną korelację z postrzeganą zmianą częstotliwości w kategorii „włamań do domów i mieszkań”, przy czym wzorce oglądania „telewizji prywatnej” oddziałują najmocniej w tym zakresie. Poza zabójstwami na tle seksualnym, których postrzegana zmiana częstotliwości koreluje z ilością (w godzinach) oglądanych w ciągu tygodnia audycji telewizyjnych, ale nie z doбором programów, istnieje pozytywna korelacja przy poziomie istotności wynoszącym 1% pomiędzy wykorzystaniem mediów odpowiadającym wzorcowi oglądania „prywatnej telewizji” a postrzeganą zmianą częstotliwości wszystkich rodzajów przestępstw.

Współczynniki w tabeli 6 można jednak interpretować wyłącznie jako znak i miary istotności, ponieważ odzwierciedlają zmianę wartości prawdopodobieństwa logarytmicznego $[\ln(P/(1-P))]$ przekroczenia progu następnej kategorii. Bardziej praktyczny wynik uzyska się, przekształcając zmianę związaną ze zmienną „prywatnej telewizji” na prawdopodobieństwo przynależności do kategorii wykorzystanych przy zmiennych zależnych. Na przykład, weźmy mężczyzn w średnim wieku (46 lat) o średnim wykształceniu, średnim czasie oglądania telewizji w tygodniu (24 godziny) i o średnich wartościach dla wzorców wykorzystania mediów „reportaż” i „służba publiczna”.

Tabela 6. Czynniki determinujące postrzeganie przestępczości: porządkowe regresje logistyczne

Zmienna zależna	Postrzegana zmiana częstotliwości ³ w latach 1992-2003 według rodzajów przestępstw				
	włamania do mieszkań i domów	zabójstwa na tle rabunkowym	zabójstwa na tle seksualnym	wszystkie przestępstwa ogółem	uszkodzenia ciała ^a
T ₁	-2,73	-2,58	-3,86	-3,71	-3,77
T ₂	-77	-38	-1,54	-2,18	-1,79
T ₃	,72	,88	-21	-,35	-,22
T ₄	2,63	2,38	1,09	1,47	1,46
Realschule/POS rok 10 ^b (Taki, Nie 0)	-0,338**	-0,414**	-0,566**	-0,238*	-0,121
[szkoła gimnazjalna]	(2,91)	(3,58)	(4,91)	(2,02)	(1,01)
(Fach-)Abitur ^b (Tak 1, Nie 0)	-0,389*	-0,436**	-0,580**	-0,451**	-0,392**
[szkoła ponadgimnazjalna]	(2,38)	(2,72)	(3,67)	(2,81)	(2,67)
(Fach-)Hochschule ^b (Tak 1, Nie 0)	-0,579**	-0,731**	-0,999**	-0,872**	-0,595**
[wykształcenie wyższe]	(3,18)	(3,94)	(5,43)	(4,71)	(3,81)
Dziecko poniżej 14. r. ż. w domu (Tak 1, Nie 0)	0,116	0,250*	0,026	0,032	0,190
	(1,09)	(2,34)	(0,24)	(0,29)	(1,74)
Wiek	0,024**	0,006	-0,009*	0,009*	0,002
	(6,68)	(1,72)	(2,42)	(2,39)	(0,44)
Kobieta (Tak 1, Nie 0)	0,109	0,210*	0,158	0,180	0,221*
	(1,07)	(2,07)	(1,57)	(1,77)	(2,13)
Byłe Niemcy Wschodnie (Tak 1, Nie 0)	-0,567**	-0,062	-0,007	0,018	-0,039
	(4,81)	(0,53)	(0,06)	(0,15)	(0,33)
Liczba godzin przed telewizorem tygodniowo	-0,001	0,003	0,011**	0,005	0,011**
	(0,19)	(0,77)	(2,75)	(1,35)	(2,68)
Telewizja prywatna	0,252**	0,261**	0,087	0,257**	0,251**
	(4,73)	(4,98)	(1,67)	(4,74)	(4,66)
Reportaż	0,096*	0,094*	0,056	0,060	0,055
	(2,01)	(1,98)	(1,20)	(1,25)	(1,11)
Służba publiczna	0,135**	0,082	0,059	-0,038	-0,063
	(2,65)	(1,60)	(1,16)	(0,75)	(1,19)
Strach przed przestępczością: Podjęte środki zapobiegawcze	0,236**	0,288**	0,301**	0,263**	0,237**
	(4,40)	(5,35)	(5,59)	(4,88)	(4,39)
Obserwacje LR chi kwadrat (df = 12)	1572 266,02	1570 183,99	1577 148,78	1571 167,96	1592 166,29

Wartości absolutne z w nawiasach

^a „Myślę, że nastąpił...”

1 = niewielki/duży/bardzo duży spadek 2 = brak zmian 3 = niewielki wzrost

4 = duży wzrost 5 = bardzo duży wzrost

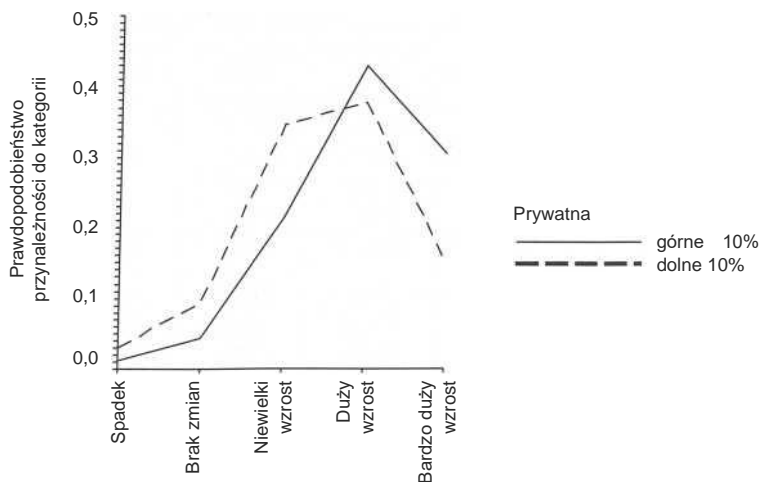
... takich przestępstw w ostatnich 10 latach”.

^b *Kategoria odniesienia:* Brak świadectwa ukończenia szkoły, *Hauptschulabschluss/Volksschulabschluss/POS rok 8/9* (wykształcenie gimnazjalne)

* Istotny przy 5%; ** Istotny przy 1%

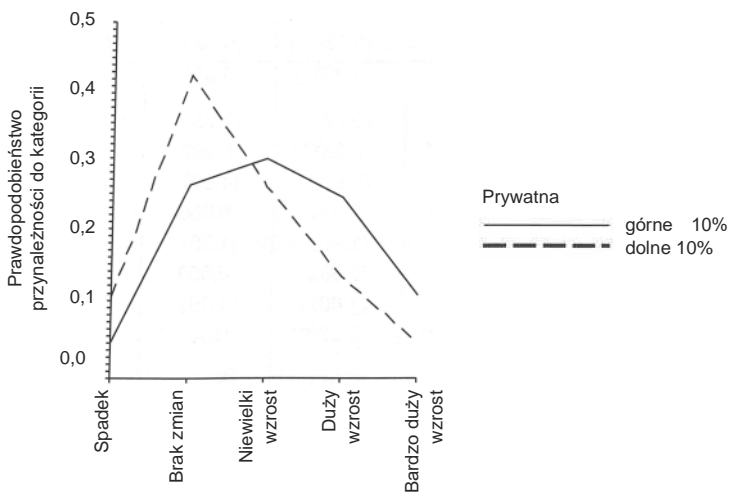
Źródło: Badanie przestępczości i sposobu wydawania orzeczeń przeprowadzone przez KFN w 2003 r.; obliczenia własne.

Na wykresach 1 i 2 przedstawiono prawdopodobieństwo dla 10% osób w tej grupie najrzadziej oglądających telewizję prywatną i 10% najczęściej ją oglądających¹⁸.

Postrzegana tendencja we wszystkich przestępstwach

Wykres 1. Wpływ oglądania telewizji prywatnej na postrzegane tendencje w przestępczości: Wszystkie przestępstwa

Postrzegana tendencja w zabójstwach na tle rabunkowym

Wykres 2. Wpływ oglądania telewizji prywatnej na postrzegane tendencje w przestępczości: Zabójstwa na tle rabunkowym

¹⁸ Mówiąc dokładnie, „telewizja prywatna” i „liczba godzin przed telewizorem tygodniowo” muszą być zmieniane jednocześnie w prognozie, aby różnica była jeszcze bardziej wyraźna.

Oba wykresy ilustrują wpływ na postrzeganą zmianę wskaźnika przestępczości dla wszystkich przestępstw oraz wskaźnika dla zabójstw na tle rabunkowym. W przypadku 10% osób najrzadziej oglądających telewizję prywatną istnieje 15-procentowe prawdopodobieństwo, że uznają one, iż we wszystkich rodzajach przestępstw nastąpił bardzo duży wzrost (rys. 1). W przypadku 10% osób najczęściej oglądających telewizję prywatną prawdopodobieństwo to wynosi co najmniej 30% - dwukrotnie więcej niż dla poprzedniej grupy. Podobnie jest w przypadku zabójstw na tle rabunkowym, gdzie prawdopodobieństwo wynosi 5% i 12% odpowiednio dla górnych i dolnych 10% telewidzów.

4. POSTRZEGANIE PRZESTĘPCZOŚCI I POSTAWY WOBEC POLITYKI KARNEJ

Duży wpływ telewizji prywatnej na postrzeganie tendencji w przestępczości każe się zastanowić, czy te same zniekształcone przekonania są przyczyną surowszego podejścia do orzeczeń sądowych. W tej części analiz pomocne okazują się ustalenia płynące z dwóch reprezentatywnych badań ankietowych przeprowadzonych przez KFN w 1992 i 2004 r., które ponownie dotyczyły postaw wobec wyroków. Porównanie danych pokazuje wyraźny wzrost odsetka respondentów opowiadających się za surowszymi wyrokami. Na przykład, średnia ocena zgadzania się ze stwierdzeniem „surowe wyroki są potrzebne, aby zniechęcić innych do popełniania przestępstw” wyniosła 4,25 w sześciopunktowej skali w roku 1992 i 4,83 w próbie z 2004 r.¹⁹ Bardzo podobne wyniki uzyskał Streng w swoim powtarzonym badaniu (studentów pierwszego roku prawa) sposobów karania i preferencji dotyczących celu wydawania orzeczeń. Najwyraźniej w latach 1989-1999 nastąpiła znacząca zmiana postaw przyszłych prawników. Coraz rzadziej uznają oni resocjalizację sprawców za cel orzekania, a coraz częściej opowiadają się za surowymi karami i zaostreniem prawa karnego (Streng 2000, s. 422 i nast.).

Streng wyjaśnia również rosnącą surowość przyszłych prawników dramatyzowaniem przestępczości w mediach i polityce. Słusznie jednak zwraca uwagę na jeszcze jeden czynnik, który należy uwzględnić. Po względnie stabilnych latach 80. XX w. nastąpiło w Niemczech dziesięciolecie naznaczone wzrostem ubóstwa i bezrobocia, gwałtownym napływem imigrantów, który wielu ludzi uznało za zagrożenie, zjednoczeniem Niemiec i problemami, jakie ono przyniosło, a obecnie aktami terroru popełnianymi przez Al-Kaidę. Możliwe, że u znacznej liczby osób zmiany te wywołują obawy i dążenie do stworzenia silnego państwa zdolnego do bezkompromisowego traktowania prawa i porządku.

W związku z tymi ustaleniami postawy respondentów wobec wyroków zostały uznane za zmienną zależną w fazie analitycznej naszego badania, którą można wy-

¹⁹ W skali od 1 - „zupełnie nieprawdziwe” do 6 - „bardzo prawdziwe”. Mówiąc dokładniej, jest to zmienna skalowana porządkowo. Test Manna-Whitneya (test U), odpowiedni dla tego poziomu skali, daje bardzo istotną wartość z różnicy wynoszącą 13,57. Na podstawie trzech elementów postaw wobec orzekanych wyroków w ankietach z 1992 i 2003 r. możliwe jest stworzenie 16-rzędowego wskaźnika ogólnego w celu uwzględnienia konstruktów postaw wobec orzekanych wyroków. Im wyższy wskaźnik, tym bardziej surowa postawa. Ponownie zarówno średnie, jak i rzędy środkowe wskaźnika różnią się znacznie (10,33 dla 1992 r. w porównaniu do 11,83 dla 2003 r.).

jaśnie m.in. subiektywnie postrzeganymi tendencjami w przestępczości. W tabeli 7 zawarto szacunkowe dane na temat czynników wpływających na postawy wobec wyroków, tzn. na wyrażone opinie o adekwatności wyroków ogólnie wydawanych za każdego rodzaju przestępstwa.

Tabela 7. Czynniki determinujące postawy wobec wyroków: porządkowe regresje logistyczne

Zmienna zależna	Postawy wobec wyroków ^a według rodzajów przestępstw:			
	kradzieże/ włamania	wszystkie przestępstwa ogółem	gwałty/ napaści na tle seksualnym	naruszenia czynności narządów ciała
T ₁	0,56	-1,85	-3,74	-0,64
T ₂	1,58	-0,13	-2,74	0,95
T ₃	2,52	1,26	-1,42	2,20
Realschule/POS rok 10 ^b (Tak 1, Nie 0) [szkoła gimnazjalna]	-0,151 (1,27)	-0,362** (3,05)	-0,238 (1,53)	-0,026 (0,23)
(Fach-)Abitur ^b (Tak 1, Nie 0) [szkoła ponadgimnazjalna]	-0,104 (0,63)	-0,495** (3,11)	-0,520** (2,62)	-0,118 (0,76)
(Fach-)Hochschule ^b (Tak 1, Nie 0) [wykształcenie wyższe]	-0,052 (0,29)	-1,096** (6,08)	-1,029** (4,99)	-0,048 (0,27)
Dziecko poniżej 14. r. ż. w domu (Tak 1, Nie 0)	-0,083 (0,76)	0,221* (2,04)	-0,064 (0,45)	0,081 (0,77)
Wiek	0,017** (5,08)	0,011** (3,42)	-0,008 (1,83)	0,020** (6,20)
Kobieta (Tak 1, Nie 0)	-0,549** (5,26)	-0,227* (2,18)	-0,236 (1,75)	-0,231* (2,29)
Byłe Niemcy Wschodnie (Tak 1, Nie 0)	0,181 (1,60)	0,437** (3,80)	0,437** (2,80)	0,062 (0,55)
Strach przed przestępczością: Podjęte środki zapobiegawcze	0,273** (4,89)	0,329** (5,94)	0,337** (4,64)	0,382** (7,04)
Postrzeganie tendencji w przestępczości ^c : „duży/bardzo duży wzrost” (Tak 1, Nie 0)	0,825** (8,14)	0,861** (8,30)	1,099** (8,13)	0,611** (6,35)
Obserwacje	1597	1600	1603	1605
LR chi kwadrat (df = 9)	219,12	254,04	160,48	195,86

Wartości absolutne z podano w nawiasach.

^a „Myślę, że wyroki orzekane za ... są ogólnie ...”

1 = zbyt surowe do adekwatnych 2 = dość łagodne 3 = łagodne 4 = stanowczo zbyt łagodne

^b *Kategoria odniesienia*: Brak świadectwa ukończenia szkoły, *Hauptschulabschluss/Volksschulabschluss/POS rok 8/9* (wykształcenie gimnazjalne)

Założenie proporcjonalności nie jest spełnione dla zmiennej niezależnej „postrzeganie tendencji w przestępczości” w modelu „kradzieże/włamania”. Jednak binarna regresja logistyczna (ZZ: łagodne/stanowczo zbyt łagodne = 1, inne 0) daje prawie identyczne wyniki.

^c Przy ZZ „napaść na tle seksualnym/gwałt” ZN jest postrzegana częstotliwość zabójstw na tle seksualnym.

* Istotny przy 5%; ** Istotny przy 1%

Źródło: Badanie przestępczości i sposobu wydawania orzeczeń przeprowadzone przez KFN w 2003 r.; obliczenia własne.

Najsilniejszym czynnikiem wpływającym ogólnie na postawy wobec wyroków okazuje się postrzegana tendencja w zakresie każdego z przestępstw. Predyktor ten włączono do modelu jako zmienną fikcyjną (*dummy variable*), przy czym 1 odpowiada „bardzo dużemu wzrostowi” lub „dużemu wzrostowi”, a 0 - wszystkim innym kategoriom. Na przykład założenie, że nastąpił duży lub bardzo duży wzrost liczby wszystkich przestępstw w ostatnich 10 latach zwiększa prawdopodobieństwo przesunięcia się postaw wobec wyroków do kolejnej, wyższej kategorii o 136% [$\exp(0.861) \cdot 100$]. Lepiej zilustrują to przykłady wpływu na prawdopodobieństwo każdej kategorii. Weźmy mężczyzn z byłych Niemiec Wschodnich w średnim wieku 46 lat, mających wykształcenie gimnazjalne, z jednym dzieckiem poniżej 14. roku życia mieszkającym we wspólnym gospodarstwie domowym i o średnim poziomie strachu przed przestępczością. W tej grupie osoby, które uważają, że nastąpił duży lub bardzo duży wzrost przestępczości, z 60-procentowym prawdopodobieństwem uznają, że wyroki są zbyt łagodne. Wśród osób będących zdania, że przestępczość wzrosła jedynie umiarkowanie lub wcale nie wzrosła, analogiczne prawdopodobieństwo spada do 39%.

Ponieważ przytoczone ustalenia empiryczne nie zostały uzyskane idealną metodą, jaką jest bezpośredni eksperyment, analiza relacji przyczynowych pomiędzy poszczególnymi konstruktami wymaga dalszych badań. Byłoby na przykład konieczne bardziej szczegółowe przestudiowanie czynników mających wpływ na preferencje odnośnie do różnych rodzajów programów telewizyjnych. Można założyć, że inne niezaobserwowane cechy osobowości są powiązane z częstotliwością oglądania każdego z gatunków telewizyjnych oraz że owych cech nie da się w pełni zaliczyć do kategorii strachu przed przestępczością. Mogą one same w sobie korelować z subiektywnym postrzeganiem tendencji w przestępczości oraz ze sposobami karania. Niemniej jednak ustalenia te należy potraktować jako wyraźny znak, że na szeroko rozpowszechnione przekonania o tendencjach w przestępczości znaczny wpływ mają doniesienia w mediach.

5. ZMIANY POLITYKI KARNEJ, ŚCIGANIA I POSTĘPOWANIA PROKURATORSKIEGO PO 1990 R.

Powyższe wyniki wywołują pytanie o to, jak powszechne zapotrzebowanie na surowsze wyroki wpłynęło na politykę karną. Schott przeanalizował ostatnio przepisy prawa karnego uchwalone w ciągu minionego dwudziestolecia (Schott i in. 2004). Ustalił, że ostatni przykład znaczącego ograniczenia kar w prawie karnym wystąpił w 1990 r., gdy Bundestag przegłosował ustawę o sądach dla nieletnich (*Jugendgerichtsgesetz*) zwiększającą zakres alternatyw dla więzienia, znosząc wyroki bez górnej granicy i ograniczając korzystanie ze zwolnienia za kaucją w przypadku nieletnich sprawców. Potem, poza kilkoma niewielkimi nowelami, pięć ustaw reformujących uchwalonych po 1992 r. przyniosło wyłącznie zaostrzenie kar. Przez ostatnie 12 lat władza ustawodawcza ogółem znacząco podwyższyła kary za około 40 przestępstw.

Porównanie genezy tych pięciu aktów prawa karnego z reformami prawa karnego przyjętymi w ciągu poprzedzających je 30. lat ukazuje najważniejszą różnicę - jak podkreślają Maelicke (1999) i Albrecht (2004), obecnie zmniejszyła się tendencja do

konsultowania się z naukowcami²⁰. W swej wnikliwej analizie związków pomiędzy polityką karną a opinią publiczną Albrecht (2004, s. 491 i nast.) słusznie podkreśla zmianę w pierwotnym ukierunkowaniu polityki karnej, która „zacząła bardziej reagować na poczucie niepewności i jest dołączana jako sposób na tworzenie poczucia bezpieczeństwa” (ibidem, s. 496; zob. także Sack 2003, s. 3 i nast.). Weześniej wysiłki decydentów koncentrowały się na poszukiwaniu uzasadnienia, które można byłoby zakomunikować; miały przedstawić możliwe do zweryfikowania argumenty i zapewnić wsparcie empiryczne dla swoich propozycji na podstawie szerokiego doświadczenia praktycznego i niebudzących wątpliwości wyników badań. Obecnie jednak zmniejszyło się wymaganie dobrze ugruntowanej naukowo wiedzy o tendencjach w przestępczości, sprawcach i skutkach strategii prowadzonych spraw. Coraz częściej zdanie ekspertów zastępuje się badaniami opinii społecznej mającymi na celu zbadanie gruntu i sprawdzenie, co zostanie najlepiej odebrane przez społeczeństwo. Z kolei politycy coraz częściej wysuwają populistyczne żądania, przedstawiając samych siebie jako wojowników walczących ze złem²¹. David Garland (2001) dochodzi do podobnych wniosków w swojej szczegółowej analizie polityki karnej w Wielkiej Brytanii i USA²².

Biorąc pod uwagę znaczące zaostrenie postaw wobec wyroków w społeczeństwie niemieckim i opisane wyżej zmiany polityki karnej, nie dziwi fakt, że sądy niemieckie wydają coraz surowsze wyroki. Posłużymy się przykładem faktycznych ciężkich uszkodzeń ciała, aby zilustrować tę tendencję. Według statystyki sądowej udział osądzonych sprawców, którzy otrzymali kary pozbawienia wolności bez zawieszenia, lub w przypadku nieletnich - pobytu w zakładzie poprawczym, wzrósł w latach 1990-2002 z 5,7% do 6,9%. Średnia długość kar również się zwiększyła - o około jedną trzecią - z 1,10 do 1,45 roku²³. Oba te elementy spowodowały w la-

²⁰ Na przykład oficjalna preambuła do pierwszej ustawy o reformie prawa karnego z 1969 r. (*Bundestags-Drucksache* VI/4094) nadal opiera się na ideach polityki karnej zaczerpniętych z praktycznego doświadczenia w egzekwowaniu prawa i wskazuje w treści na resocjalizację i jej pożądane skutki. Według Maelickego (1999, s. 73), w latach 70. istniał więc szeroki konsensus pomiędzy naukowcami, praktykami w zakresie egzekwowania prawa i decydentami. Jednak na początku lat 90. nastąpiła duża przemiana na arenie polityki karnej: „Decydenci coraz bardziej niechętnie podchodzą do konsultowania się ze specjalistami, którzy preferują powściągliwość i ostrożność. Kierują się oni mediami (...) są ograniczeni zaostreniem prawa i polem manewru dostępnym dla sądów, wpływają także na praktyków, aby doprowadzić do zmiany priorytetów - bezpieczeństwo zyskuje na znaczeniu, a może nawet staje się priorytetowe w stosunku do resocjalizacji i reintegracji” (ibidem, 74).

²¹ Kanclerz Schröder zaprezentował typowy przykład w wywiadzie z 2001 r. dla tygodnika *Bild am Sonntag*, sugerując, co należy zrobić z przestępcami seksualnymi: „Zamknąć ich - na dobre!” (*Bild am Sonntag* z 8 lipca 2001 r.).

²² Garland odnotowuje podobną utratę wpływu w odniesieniu do praktyków i badaczy w Wielkiej Brytanii i USA, a także fakt, że inicjatywy związane z polityką karną coraz częściej kierują się opinią publiczną oraz wysuwanyymi przez mass media żądaniami zaostrenia ustawowych kar w odpowiedzi na pojedyncze przypadki spektakularnych przestępstw (2001, s. 13 oraz 151 i nast.).

²³ Tam, gdzie statystyki dotyczące orzeczeń przedstawiają długość kar w odstępach pomiędzy poszczególnymi klasami, uzyskaliśmy średnie przez dodanie 0,33 długości odstępu do niższej wartości dla każdej klasy. Uznano na przykład, że średnia kar pozbawienia wolności na okres od dwóch do poniżej trzech lat wynosi 2,33. Czynnikiem 0,33 oparty jest na analizie przypadków z lat 1991-1997; zob. Schott i in. 2004. Możliwe, że również w tym zakresie nastąpił wzrost zgodnie z ogólnie obserwowanym trendem w orzekanych wyrokach. Jednak nie dysponując nowymi danymi, postanowiliśmy utrzymać założenie, że średnia odpowiada dolnej jednej trzeciej dla całego badanego okresu i nie ewoluuje w kierunku połowy.

tach 1990-2002 wzrost długości kar orzeczanych na 100 osądzonych z 6,2 do 10 lat, co stanowi zmianę o około trzy piąte.

Zmiany w wydawanych wyrokach byłyby zrozumiałe, gdyby średnia ciężkość takich przestępstw także wzrosła w tym okresie. W rzeczywistości wydaje się, że jest odwrotnie. Taki wniosek płynie z dwóch analiz przypadków dotyczących kar orzeczanych w sprawach nieletnich sprawców przeprowadzonych w Instytucie Badań Kryminologicznych Dolnej Saksonii (Delzer 2004; Schott i in. 2004). Porównania wyroków orzeczanych przez wybrane sądy w latach 1990 i 1996 oraz w dwóch niemieckich landach w latach 1991 i 1997 pokazują wyraźny spadek liczby tego rodzaju przestępstw skutkujących hospitalizacją ofiar. Przeciwnie, wzrósł odsetek spraw, w których ofiara nie potrzebowała udzielenia opieki medycznej. Przynajmniej w tamtych latach powaga przestępstw wykazywała zatem tendencję spadkową²⁴.

Na podstawie tych danych obliczyliśmy liczbę lat pozbawienia wolności ogółem, które zostałyby orzeczone, gdyby praktyka sądów w zakresie orzekania utrzymała się na poziomie z roku 1990, a więc 6,2 lat na 100 podejrzanych osądzonych w sprawach o poważne uszkodzenie ciała. Porównanie pokazuje, że w wyniku zmian w tendencjach związanych z orzekaniem w okresie 12 lat orzeczono o 7945 lat pozbawienia wolności więcej, niż miałyoby to miejsce w warunkach z 1990 r. To z kolei ma poważne konsekwencje dla budżetów zachodniemieckich zakładów karnych. Przyjawszy, że dzienny koszt pobytu osadzonego w więzieniu wynosi 80 euro²⁵, dodatkowe koszty w ciągu 12 lat sięgnęły 232 mln euro.

Zbadaliśmy również zmianę liczby lat pozbawienia wolności orzeczonych na 100 podejrzanych w sprawach dotyczących wszystkich rodzajów przestępstw. Nastąpił wzrost o około 40% - z 5,2 lat w 1990 r. do 7,3 w 2002 r.²⁶. Wynik ten jest zgodny z danymi pochodzącymi ze statystyk karnych poszczególnych landów. W byłych Niemczech Zachodnich liczba więźniów w latach 1991-2003 zwiększyła się z 37 468 do 51 881 - co stanowi przyrost o 38,5% - przy czym liczba osądzonych sprawców wzrosła w latach 1990-2002 zaledwie o 1,7%²⁷. Znowu przyjmując koszt w wysokości

²⁴ Ustaleń tych nie można wiarygodnie odnieść do całych Niemiec. Pokazują one jednak, że powszechne założenie o wzroście brutalności oraz częstotliwości przestępstw związanych z uszkodzeniem ciała należy traktować ostrożnie. Biorąc pod uwagę fakt, że kary za ciężkie uszkodzenie ciała zostały podwyższone w 1998 r., bardziej prawdopodobne wydaje się, że obserwowany wzrost liczby lat pozbawienia wolności na 100 osądzonych sprawców wynika z orzekania surowszych kar.

²⁵ To średnia wartość z ostatnich 10 lat oparta na obliczeniach przeprowadzonych dla Dolnej Saksonii.

²⁶ Na podstawie tych danych porównanie wyroków faktycznie wydanych w 1990 r. z wyrokami orzeczonymi w ciągu następných 12 lat pokazuje wzrost ogółem o około 154 tys. dodatkowych lat pozbawienia wolności wynikający ze zwiększenia przez sądy częstotliwości i długości kar pozbawienia wolności, a nie pozostania na poziomie kar zasądzanych w 1990 r. Owe wartości hipotetyczne obarczone są jednak pewnym stopniem niepewności. Na przykład nasza podstawowa metoda obliczeniowa, w ramach której średnie odstępów czasowych dla poszczególných klas w statystykach sądowych są zakładane na poziomie niższej jednej trzeciej niż połowy każdej klasy, może powodować niedoszacowanie wielkości wzrostu zasądzanych kar. Z drugiej strony możliwe jest, że nastąpiła zmiana w przeciętnej powadze przestępstw, co można by ostatecznie zweryfikować jedynie na podstawie analizy poszczególných przypadków. Nie dysponując tak szczegółowymi informacjami na temat powagi przestępstw, powstrzymamy się od powtarzania dla wszystkich przestępstw kalkulacji hipotetycznych kosztów przedstawionych dla poważnych uszkodzeń ciała.

²⁷ Celowo do porównania statystyk karnych wykorzystaliśmy dane pochodzące z roku następnego. Średni wyrok kary pozbawienia wolności o długości od 1,1 do 1,5 roku oznacza, że we wpływie praktyk sądowych na liczebność populacji więziennej istnieje odpowiadające tej długości opóźnienie.

80 euro dziennie, landy należące do byłych Niemiec Zachodnich musiały w samym 2003 r. znaleźć w swoich budżetach około 421 mln euro więcej niż 12 lat wcześniej na sfinansowanie swoich systemów karnych. Należy do tego dodać, że w ramach ogólnokrajowego programu budowy zakładów karnych rozpoczętego w 2000 r. stworzonych zostanie 12 tys. nowych cel, czego koszt wyniesie - według analiz Suhlinga i Schotta (2001, s. 27) - około 1,4 mld euro.

Mimo że dostępne dane nie wskazują na dokładny zakres, w jakim te dodatkowe wydatki wynikają z surowszych kar przewidzianych prawem, wyraźnie widać, że pod wpływem dramatyzowania przestępczości przez media potrzeba dokonywania analizy kosztów i korzyści zesłała w polityce karnej w ostatnich 12 latach na dalszy plan. Politycy w dużym stopniu spełnili oczekiwania związane z surowszymi wyrokami raczej po to, by uspokoić nastroje, niż obiektywnie stwierdzić, jak społeczeństwo skorzysta na nagłym wzroście kosztów.

Istnieje jeszcze jeden aspekt, o którym do tej pory nie wspominaliśmy, choć wart jest omówienia. W badaniu przeprowadzonym na zlecenie Rady Imigracyjnej rządu niemieckiego sprawdziliśmy, kto najbardziej odczuł opisywane tendencje w polityce karnej i wydawanych orzeczeniach. Umożliwiły nam to następujące dane: od 1993 r. do 2002 r. liczba obcokrajowców oskarżonych o popełnienie przestępstw w byłych Niemczech Zachodnich spadła o 20,6%²⁸. Wielkość ta wyraźnie kontrastuje z faktem, że liczba obcokrajowców osadzonych w zakładach karnych zwiększyła się z 7526 do 12 865, na podstawie danych z dwóch spisów przeprowadzonych w więzieniach w marcu 1993 r. i w marcu 2004 r. - stanowi to wzrost o 70,9%. Teoretycznie ten sprzeczny trend można by choć częściowo wytłumaczyć gwałtownym spotęgowaniem powagi przestępstw popełnianych przez obcokrajowców, jednak danych potwierdzających taką tezę nie ma ani w długofalowej analizie spraw przeprowadzonej przez KFN w latach 90. (Schott i in. 2004), ani w systematycznych badaniach praktyk w zakresie orzekania opartych na indywidualnych danych pochodzących ze statystyk na temat orzeczeń sądowych (Pfeiffer i in. 2004). Przeciwnie - dane z obu badań potwierdzają założenie, że sprawcy obywatelstwa innego niż niemieckie otrzymują coraz surowsze wyroki w porównaniu do sprawców-Niemców. W innych badaniach uzyskano podobne wyniki (Ludwig-Mayerhofer, Niemann 2000; Delzer 2004). Zgromadzone dotychczas dane pozwalają przypuszczać, że sądy opierają się na błędnym założeniu, iż muszą wykazywać bezkompromisowość, która ma stanowić czynnik odstraszający w obliczu rosnącej fali przestępstw popełnianych przez obcokrajowców. Ponownie zwracamy uwagę na konieczność przeprowadzenia bardziej szczegółowych badań, które potwierdziłyby tę hipotezę.

7. TENDENCJE MIĘDZYKRAJOWE I DALSZE BADANIA

Opisane w poprzednim rozdziale tendencje w polityce karnej absolutnie nie ograniczają się do przypadku Niemiec. W niektórych krajach są one jeszcze bardziej wyraźne. Na przykład w Anglii i Walii liczba więźniów w latach 1993-2004 zwiększyła się z 44 552 do 74 468 - co stanowi przyrost o 67,1% - i to po dwunastoletnim

²⁸ Spadek z 237 867 do 188 962 liczby oskarżonych cudzoziemców jest związany z wyłączeniem przez byłe Niemcy Zachodnie krajów związkowych Hesji i Saary, dla których nie są dostępne odrębne statystyki dotyczące skazanych sprawców obywatelstwa innego niż niemieckie.

okresie jej względnej stabilności (ICPS 2004; Council of Europe 2004; Home Office 2004). Podobnie jak w Niemczech głównym powodem jest wyraźny wzrost zarówno średniej długości, jak i częstotliwości orzekania kar pozbawienia wolności²⁹. W Stanach Zjednoczonych tendencja związana z większą surowością wyroków pojawiła się już pod koniec lat 70., a liczba więźniów między rokiem 1980 a połową roku 2003 wzrosła z 503 586 do 2 078 570, czyli aż o 412,8% (Glaze, Palla 2004).

Również Garland (2001, s. 156) w swojej analizie polityki karnej i orzekanych kar w Wielkiej Brytanii i USA uznaje doniesienia mass mediów, a szczególnie telewizji, za czynnik istotnie zmieniający postrzeganie przestępczości w społeczeństwie. Dla tego autora ekspresywna moc obrazów ze spektakularnych przestępstw likwiduje dystans, z jakim klasy średnie patrzyły niegdyś na zmiany w przestępczości. Mimo to Garland w swej analizie opisanych zmian polityki karnej i praktyk sądów w zakresie orzekania ocenia, że mass media są zjawiskiem marginalnym. Najważniejsze znaczenie przypisuje innym czynnikom wymienionym poniżej:

- radykalnej zmianie w sądach z systemu opartego na „liberalnej polityce karnej” (Garland 2001, s. 35 i nast.) na skrajnie odmienny system przestrzegania surowych wytycznych dotyczących orzekania kar (ibidem, s. 53 i nast.);
- procesom zmian społecznych (indywidualizacji, dezintegracji rodziny w wyniku wzrostu liczby rozwodów, nasileniu ryzyka w miejscu pracy, osłabieniu więzi społecznych i spadkowi nieformalnej kontroli społecznej), które wzbudziły rosnące poczucie niepewności wśród wielu ludzi i podsyłyły zapotrzebowanie na silne państwo zdolne do bezkompromisowego podejścia do spraw prawa i porządku (ibidem, s. 154 i nast.);
- rosnącej identyfikacji z ofiarami przestępstw oraz wzrostowi dążenia do uwzględnienia ich potrzeb i chęci doprowadzenia do ukarania sprawcy w ramach prawa karnego (ibidem, s. 11, 142 i nast., 180 i nast.);
- rosnącemu lękowi przed przestępczością wśród przedstawicieli klas średnich, którzy coraz częściej sami padają ofiarami przestępstw i dlatego coraz mocniej chcą zasądzania surowszych wyroków (ibidem, s. 153);
- społeczeństwu rosnących kontrastów społecznych, w którym państwo nie reaguje już na potrzeby społecznej *underclass* systemami świadczeń socjalnych, ale coraz częściej opiera się na więzieniu jako instrumencie dyscyplinującym (ibidem, s. 82 i nast., 178 i nast.).

Nie zamierzamy podważać tezy, że czynniki te mają duże znaczenie dla opisanych zmian polityki karnej w USA. Uważamy jednak, że Garland bardzo nie docenił znaczenia mass mediów dla genezy i nasilenia tych tendencji. Odnosi się to szczególnie do tendencji, nad czym on również ubolewa, kształtowania polityki karnej przez reportaże telewizyjne o spektakularnych pojedynczych zbrodniach i towarzyszące im populistyczne żądania zaostrzenia prawa karnego. Identyfikowanie się z ofiarami przestępstw, na które słusznie zwraca uwagę Garland, wynika w dużej mierze z ekspresywnych doniesień medialnych o losach poszczególnych ofiar. Autor ten lekceważy także fakt - potwierdzony m.in. amerykańskimi badaniami z dziedziny

²⁹ Zob. s. 6 Sprawozdania rocznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Home Office Annual Report) za 2004 r., w którym zwraca się uwagę na fakt, iż zmiana zbiegła się w czasie z zabójstwem małego Jamesa Bulgera, które wstrząsnęło krajem w 1993 r. Po tym wydarzeniu seria inicjatyw legislacyjnych doprowadziła do trwałego wzrostu kar.

medioznawstwa - że od 1991 r. rośnie intensywność i częstotliwość doniesień o spektakularnych przestępstwach mimo spadku wskaźników przestępczości (Morris 1997). Marketing towarem medialnym, jakim jest przestępstwo, opiera się głównie na jego wartości rozrywkowej, a nie częstotliwości występowania w prawdziwym życiu.

Przeobrażenia zachodzące w Wielkiej Brytanii i Niemczech różnią się znacznie od tego, o czym donosi Garland na temat USA. Ani niemieckie, ani angielskie prawo karne nie przeszło tak radykalnej zmiany polityki karnej, z jednej skrajności polegającej na podejściu liberalnym, do drugiej opartej na przestrzeganiu surowych wytycznych dotyczących orzekania kar. Zmiany w obu krajach europejskich zachodziły wolniej i raczej stopniowo. Z tego powodu wyraźny wzrost liczby więźniów rozpoczął się w Niemczech dopiero w 1991 r., a w Wielkiej Brytanii dopiero w 1995 r.³⁰ Garland lekceważy ten fakt w swojej analizie brytyjskiej polityki karnej, tak samo jak nie dostrzega obecnych tendencji w przestępczości w tym kraju. W przeciwieństwie do jego twierdzenia, iż zaostrzenia sankcji w prawie karnym należy się spodziewać, gdy klasy średnie same zostają narażone na nasilające się zagrożenie przestępstwem, nowe strategie karne w Anglii zostały wprowadzone w czasie, gdy klasy średnie żyły w warunkach rosnącego bezpieczeństwa. Liczba przestępstw odnotowanych przez policję brytyjską spadała ciągle od 1992 r., dopóki w 1998 r. nie wprowadzono nowej metody przeliczania, a od tego czasu utrzymała się zasadniczo na stałym poziomie. Co ważniejsze, brytyjskie badanie przestępczości (British Crime Survey) - reprezentatywna ankieta przeprowadzana regularnie wśród ofiar przestępstw w populacji angielskiej i walijskiej - wykazuje od dziesięciu lat ciągle wyraźny spadek ryzyka stania się ofiarą przestępstwa (spadek o 39%; zob. Dodd i in. 2004). Wskaźnik wiktymizacji w Anglii i Walii w latach 2003-2004 osiągnął więc najniższy poziom od roku 1981. Podobny trend można zaobserwować w USA od 1974 r. w przypadku przestępstw przeciwko mieniu i od 1994 r. w przypadku agresywnych przestępstw (Rennison, Rand 2002)³¹.

Takie longitudinalne dane o niezgłoszonych przestępstwach nie istnieją w przypadku Niemiec. Jednak jak pokazują policyjne statystyki przestępczości, które cytowaliśmy wcześniej, niemiecka sytuacja również nie potwierdza tezy Garlanda o tym, że wyższe zagrożenie klas średnich przestępczością jest czynnikiem decydującym o zapotrzebowaniu na orzekanie surowszych kar i w rezultacie o zaostrzeniu prawa karnego i praktyki w zakresie orzekanych kar. Zamiast tego mamy wstępne dowody na to, że większość ludzi pod wpływem sensacyjnych doniesień mediów postrzega wzrost przestępczości, którego w rzeczywistości nie ma. Możemy wykazać, że właśnie to znacząco zaostrzyło ich postawy wobec wydawania wyroków w sprawach karnych.

Przedstawiona tu analiza nie pokazuje jednak wystarczająco, jak konkretnie zmieniły się doniesienia o przestępstwach w różnych stacjach telewizyjnych i innych mediach. Mając na względzie duże znaczenie tej kwestii dla polityki karnej, konieczne

³⁰ W 1995 r. liczba osadzonych w zakładach karnych sięgnęła 50 tys., wskaźnik liczby więźniów na 100 000 mieszkańców wzrósł do 100. Oba wskaźniki rosną od tego czasu.

³¹ Według Rennison i Randa wskaźnik wiktymizacji w przypadku agresywnych przestępstw spadł w USA o 54,6% w latach 1993-2002, a w przypadku przestępstw przeciwko mieniu spadł o 50,1% w tym samym okresie. W rzeczywistości liczba przestępstw przeciwko mieniu zmniejszyła się o około 345% od roku 1975 (Rennison, Rand 2003).

byłoby poddanie tego zjawiska bardziej szczegółowej analizie. Pod tym względem dostrzegamy dobre perspektywy dla wspólnych analiz przeprowadzanych wraz z instytutem badawczym MedienTenor z Bonn, który od połowy lat 90. gromadzi dane o tym, jak media opisywały wybrane tematy. Pożądana byłaby również kontynuacja analizy przedstawionej w niniejszym artykule, ponieważ niewystarczająco udało się odpowiedzieć na kilka dodatkowych pytań. Na przykład nie wiadomo jeszcze, w jakim zakresie zaostrenie kar zaobserwowane w Niemczech wynika z innych czynników, takich jak te wskazane przez Strenga i Garlanda. Istnieje także konieczność przeprowadzenia bardziej szczegółowych badań dotyczących drogi, jaką pokonują żądania zaostrenia wyroków wysuwane przez społeczeństwo do momentu uwzględnienia ich w polityce karnej i praktyce sądowej, a także udzielenia odpowiedzi na pytanie, dlaczego właśnie grupy pozornie najbardziej dotknięte tymi zmianami, czyli sprawcy agresywnych przestępstw, przestępcy seksualni i oskarżeni obcokrajowcy, przyciągają najwięcej uwagi mediów.

Wreszcie, należy dodatkowo przyjrzeć się jednemu aspektowi, który wyłonił się w przykładzie brytyjskim, ale który jest także oczywisty w USA - faktowi, że statystyki policyjne i reprezentatywne badania ofiar pokazują gwałtowny spadek liczby agresywnych przestępstw i przestępstw przeciw mieniu odpowiednio od 1993 i 1995 r., w czasie, w którym szybko rosła liczebność populacji więziennej. Pojawia się pytanie, czy trend ten wynika częściowo z faktu, że wymiar sprawiedliwości w obu krajach wsadza co roku za kratki więcej osób, niż wypuszcza z więzień i to przez okres kilku lat. Na krótką metę tego rodzaju strategia prizonizacji może rzeczywiście przyczynić się do wzrostu bezpieczeństwa wewnętrznego, ponieważ przynajmniej przez jakiś czas coraz większy odsetek populacji wysokiego ryzyka w danym kraju będzie tymczasowo powstrzymany przed popełnianiem jakichkolwiek przestępstw. Co się stanie jednak po pewnym czasie, gdy szybko rosnących kosztów utrzymania więźniów nie da się już pokrywać, a polityczny sprzeciw wobec takiej polityki karnej się nasili? Jeżeli wówczas państwo zdecyduje się powrócić do umiarkowanych sankcji karnych, stanie przed dylematem. Przez wiele lat liczba osób zwolnionych z zakładów karnych będzie znacznie przewyższała liczbę osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Spowoduje to poważne zagrożenie przestępczością, gdyż wiadomo powszechnie, iż pobyt w więzieniu często wyrwa ludzi z ich dotychczasowego otoczenia społecznego. Problem ten już jest zauważany w USA, gdzie w celu przeciwdziałania takiemu zagrożeniu wprowadzono szeroko zakrojony i bardzo kosztowny program reintegracji (Travis, Solomon, Waul 2001). Czas pokaże, czy w Europie będziemy umieli uczyć się na doświadczeniach amerykańskich, czy też polityka związana z surowszymi wyrokami będzie nadal funkcjonowała w sposób niezwyfikowany.

LITERATURA

- Albrecht H.-J. (2004). „Öffentliche Meinung, Kriminalpolitik und Kriminaljustiz”, w: M. Walter, H. Kania, H.-J. Albrecht, *Alltagsvorstellungen von Kriminalität. Individuelle und gesellschaftliche Bedeutung von Kriminalitätsbildern für die Lebensgestaltung*. Münster: LIT.
- Council of Europe (2004). *Space I: Council of Europe Annual Penal Statistics*. Strasbourg: Council of Europe.

- Delzer I. (2004). *Jugendgewalt vor Gericht. Eine Analyse der staatsanwaltschaftlichen und gerichtlichen Erledigungspraxis gegenüber jugendlichen und heranwachsenden Beschuldigten von Raub- und qualifizierten Körperverletzungsdelikten in Hannover, Hamburg, Leipzig und Stuttgart*, nieopublikowany raport końcowy, KFN, Hannover, w przygotowaniu.
- Derwein Ch. (1995). *Wie wird Kriminalität in der Presse dargestellt, ist die Darstellung wirklichkeitsfremd und gibt es Entsprechungen im Vorstellungsbild der Bevölkerung?*, praca doktorska z dziedziny prawa. Uniwersytet we Frankfurcie nad Menem.
- Ditton J., Chadee D., Farrall S., Gilchrist E., Bannister J. (2004). „From imitation to intimidation: A note on the curious and changing relationship between the media, crime and fear of crime”, *British Journal of Criminology*, nr 44.
- Dodd T., S. Nicholas, D. Povey, A. Walker (2004). *Crime in England and Wales 2003/2004*. London: Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty.
- Dreher E. (1967). „Zur Spielraumtheorie als der Grundlage der Strafzumessungslehre des Bundesgerichtshofes”, *Juristenzeitung*, nr 22.
- Galtung J., Ruge M.H. (1965). „The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crisis in four Norwegian newspapers”, *Journal of Peace Research*, nr 2.
- Garland D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gerhard H. (1999). „Programmanalysen im Vergleich. Anmerkungen zu Unterschieden in Methode, Aufgabenstellung und Ergebnissen”, *Media Perspektiven*, nr 7.
- Glaze L.E., Palla S. (2004). *Probation and Parole in the United States, 2003*, Washington D.C.: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Home Office (2004). *Prison Statistics England and Wales 2002*. London: Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty.
- International Center for Prison Studies (2004). *Prison Brief for United Kingdom: England and Wales*, Dokument opublikowany w Internecie, pobrany z http://www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief/europe_records.php?code=168.
- Krüger U.M. (2000). „Unterschiedliches Informationsverständnis im öffentlich-rechtlichen und privaten Fernsehen”, *Media Perspektiven*, nr 7.
- Krüger U.M., Zapf-Schramm Th. (2001). „Die Boulevardisierungskluft im deutschen Fernsehen”, *Media Perspektiven*, nr 7.
- Krüger U.M., Zapf-Schramm Th. (2003). „Inhalte und Gestaltung öffentlich-rechtlicher und privater Informationsangebote im Fernsehen”, *Media Perspektiven*, nr 12.
- Long J.S. (1997). *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. London: Sage.
- Ludwig-Mayerhofer W., Niemann H. (2000). „Gleiches (Straf-)Recht für alle? Neue Ergebnisse zur Ungleichbehandlung ausländischer Jugendlicher im Strafrecht der Bundesrepublik”, *Zeitschrift für Soziologie*, nr 1.
- Maelicke B. (1999). „Der Strafvollzug und die Neue Wirklichkeit”, *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe*, nr 48, s. 73-77.

- Morris N. (1997). *Crime, the Media and our Public Discourse. Perspectives on Crime and Justice: 1996-1997 Lecture Series*. Washington D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.
- Pfeiffer Ch. (1983). *Kriminalprävention im Jugendgerichtsverfahren*. Köln: Heymanns.
- Pfeiffer Ch. (2004). „Dämonisierung des Bösen”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* z 5 marca.
- Pfeiffer Ch., Kleimann M., Petersen S., Schott T. (2004). *Probleme der Kriminalität bei Migranten und integrationspolitische Konsequenzen*. Raport ekspertów dla niemieckiej Federalnej Rady Imigracyjnej i Integracyjnej.
- Rennison M.C., Rand M.R. (2003). *Criminal Victimization, 2002*. Washington D.C.: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Reuband K.H. (1992). „Objektive und subjektive Bedrohung durch Kriminalität. Ein Vergleich der Kriminalitätsfurcht in der Bundesrepublik Deutschland und den USA 1965-1990”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, nr 44.
- Reuband K.H. (1998). „Kriminalität in den Medien. Erscheinungsformen, Nutzungsstruktur und Auswirkungen auf die Kriminalitätsfurcht”, *Soziale Probleme*, nr 9.
- Reuband K.H. (2000). „Kriminalität als Thema ostdeutscher Massenmedien vor und nach der Wende. Eine Analyse Dresdner Tageszeitungen 1988-1994”, *Kriminologisches Journal*, nr 32.
- Roberts J.V. (1992). „Public opinion, crime, and criminal justice”, *Crime and Justice*, nr 16.
- Roberts J.V., Doob A.N. (1990). „News media influences on public views of sentencing”, *Law and Human Behavior*, nr 14.
- Roberts J.V., Stalans L.J. (1998). „Crime, criminal justice, and public opinion”, w: M. Tonry (red.), *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press.
- Sack F. (2003). „Governing through crime?”, praca zaprezentowana na sympozjum zorganizowanym przez Arbeitskreises Junger Kriminologen (AJK), 11-13 września 2003 r.
- Scharf W., Mühlenfeld H.-U., Stockmann R. (1999). „Zur Kriminalitätsberichterstattung in der Presse”, *Publizistik*, nr 44, 4.
- Schott T., Loebmann R., Goergen Th., Suhling S., Pfeiffer Ch. (2004). *Der Anstieg der Gefangenzahlen in Niedersachsen und Schleswig Holstein - Folge der Kriminalitätsentwicklung oder unterschiedlicher Strafhärte?*, nieopublikowany raport końcowy, KFN, Hannover.
- Schulze G. (1992). *Die Erlebnisgesellschaft*. Frankfurt am Main: Campus.
- Streng F. (2000). „Die heranwachsende Juristengeneration und die Aufgabe des Strafrechts”, *Bewährungshilfe*, nr 4.
- Suhling S., Schott T. (2001). „Ansatzpunkte zur Erklärung der gestiegenen Gefangenzahlen in Deutschland”, w: M. Bereswill, W. Greve, *Forschungsthema Strafvollzug*. Baden-Baden: Nomos.
- Travis J., Solomon A.L., Waul M. (2001). *From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. Washington D.C.: The Urban Institute.